

Hymnologiske meddelelser

Nr. 6

oktober 1972

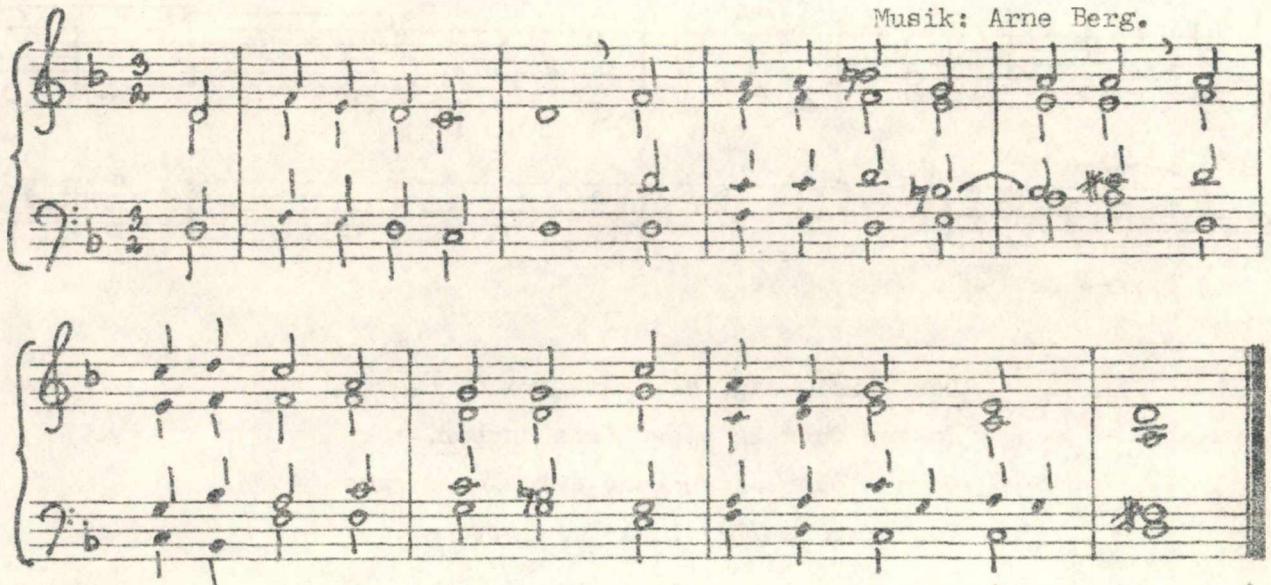
1. årgang

Indhold:

Nye salmer, af Henning Blauenfeldt, med melodi af Arne Berg og Paul Okkenhaug	s.1
"Blomstre som en rosengård". Om at synge en salme på en anden måde, ved Susanne Fabritius de Tengnagel	s.3
En Bonhoeffer-salme, ved Laur. U. Christiansen	s.10
Psalm och språklig databehandling. Projektet Motiv och struktur i 1937 års svenska psalmbok, ved Göran Gellerstam, Lund	s.12
Anmeldelser, ved Tove Villarsen og Jens Lyster	s.19
Brevkasse. Rettelser til DDS m.m., ved red.	s.28
Møder og foredrag	s.31
Psalmisten. Redaktionens radise, ved SFT	s.32

Organ for Salmehistorisk Selskab

Nye salmer

En mand sagde god for Gud
og døde kendt af mange,
gjort glade eller bange,
da han sagde god for Gud.

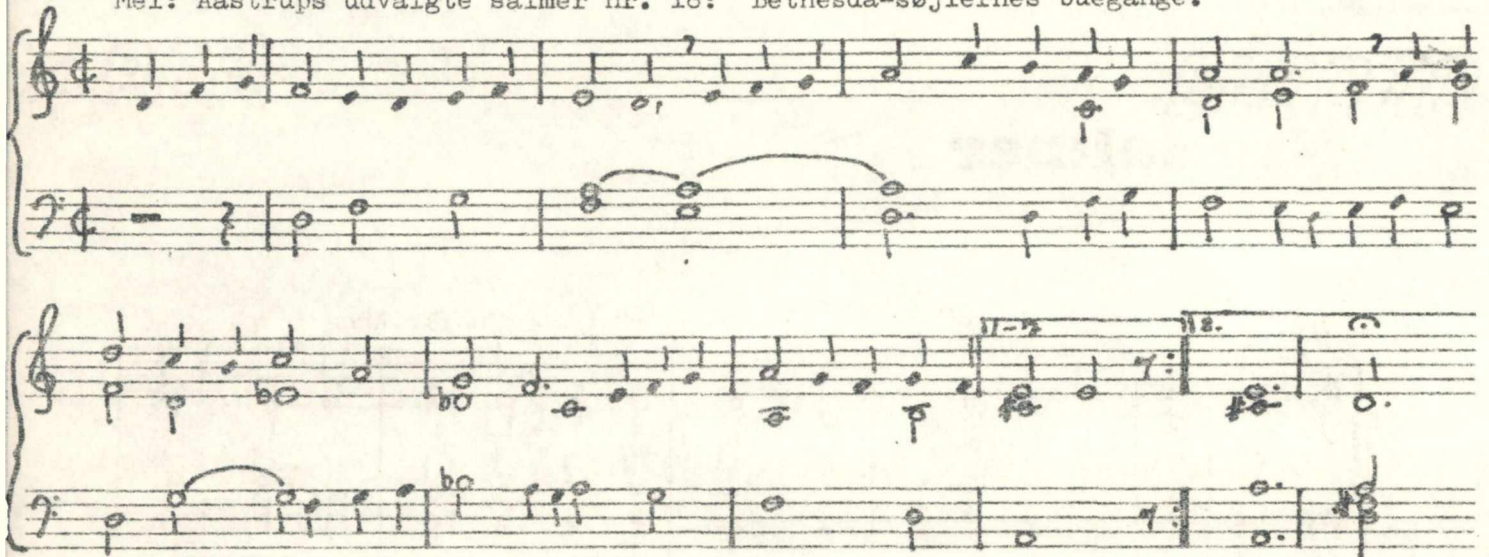
Da han sagde god for Gud,
blev manges liv forvandlet,
for nogen havde handlet,
som om han selv var Gud,

Som om han selv var Gud
gav denne mand til kende,
at kærlighed kan vende
vor død til liv fra Gud.

Vor død til liv fra Gud,
det var den tro, som Jesus
forkyndte folk, og Kristus
blev livets tegn fra Gud.

Hvor livets tegn fra Gud
er kendt af alle bange,
her er vi født selv mange
til kærlighed af Gud.

Mel: Aastrups udvalgte salmer nr. 18: Bethesda-søjlerne buegange.

Paul Okkenhaug 1965.

Den første dag, der var jord og himmel,
da var Du alle tings frie skaber.
Og det blev aften - og det blev morgen.
Vort første liv sig i Dig fortaber.

Og jorden følger sin runde bane
med lys og mørke i døgnets tider.
Det går mod aften, derefter morgen,
hvorend vi færdes på jordens sider.

Du gi'r os krop til at bære livet:
det, vi har ene, og vi har fælles.
Du gi'r os håb, når vi tynges, falder:
at vi, selv støvfold, hos Dig optælles.

Fra gravens gab under åben himmel
er vi da råb på Dig i det fjerne:
en smerte dyb og et håb, som skimter
Dit morgenlys i en midnats stjerne.

Ja, vil vi dyrke Dig mellem mure,
som vi har rejst om det liv, vi tror på
da, før vi aner, er Du til stede
og åbner dør til den jord, vi bor på.

Den dør er Jesus. Hans ord i mørke
har kaldt os ud, som når dag begynder.
Er jorden aften, er himlen morgen,
når Jesus Dig som vort lys forkynder.

»Blomstre som en rosengård«

Om at synge en salme på en anden måde.

af

Susanne Fabritius de Tegnagel.

Der har i de seneste år været en stærk vækst i udgivelse af nye salmer. Man har forsøgt at fremkomme med salmer i et nutidigt sprog og har på pædagogisk vis skrevet til forskellige aldersgrupper. Det drejer sig især om børne- og ungdomssalmer, da der i forvejen findes officielle udgivne salmebøger for den voksne aldersgruppe. Men nu mener man, at den officielle danske salmebog af 1953 også er vanskeligt tilgængelig for voksne. - Man må da stille sig det spørgsmål, hvor mange der egentlig har sat sig hen og læst denne salmebogs indhold for at finde ud af, hvad der egentlig står. Det gælder i dag som altid, at det er vigtigt, at man tilegner sig et stof ved at forstå og høre en given tekst, at man sætter sig ind i, hvad der tales om.

I forbindelse med salmerne spiller melodierne - må jeg sige desværre - en meget stor rolle, at det kan give sig udslag i bemærkninger som "det var en kedelig gudstjeneste, jeg kendte ingen af melodierne". For at bøde på det bestræber man sig nu på at bruge moderne pop-melodier. Melodier, som vi bliver tudet ørene fulde af hver dag i både radio og TV. De sidder én i kroppen, og som alle ved, er genkendelsens glæde altid den største. Men melodierne kan komme til at overskygge salmeteksten så meget, at man egentlig ikke spekulerer over, hvad der står i den. Det er rigtigt, at man først lærer en salmemelodi udenad, før man lærer teksten. Men det sker ret ofte, at man ikke kommer videre end til melodien.

Man har på de årlige kirkespilkurser på Løgumkloster højskole draget salmesangen med ind i det dramatiske kirkespil. For det første for at give salmen 'ben at gå på', så at dens indhold og intention måske vil stå klarere for mange. For det andet for at forøge repertoiret af kirkespil, der kan være let tilgængeligt for menighedsarbejde.

En dramatisering af en salme kan defineres som en mimisk illustration til teksten, som enten synges af en forsanger eller af menigheden. En sådan illustration (= regie) har man forsøgt at give "Den signede dag", som blandt andet blev opført i gudstjenesten på KFUK-spejdernes landslejr, "Tunge mørke natteskyer" og "Blomstre som en rosengård" for at nævne nogle.

Når man går i gang med en analyse af salmeteksten for at forbinde den med bevægelse, må man være varsom med ikke at slå salmens intention i stykker. Det er klart, at der i denne forbindelse vil foregå en tolknings pro-

ces, som man må være sig bevidst. Kunsten er først og fremmest at kunne lade teksten stå, underkaste sig det, der siges, og så vidt mulig kun understrege teksten. Der skal være et samspil mellem bevægelse og tekst, så at balancen i teksten forbliver, som den var, før bevægelserne kom til. Det betyder også, at balancen mellem bevægelserne skal være i orden, således at man ikke trækker salmen ud ved for få bevægelser eller lader bevægelserne være så stærkt fremtrædende, at salmens indhold drukner i dem.

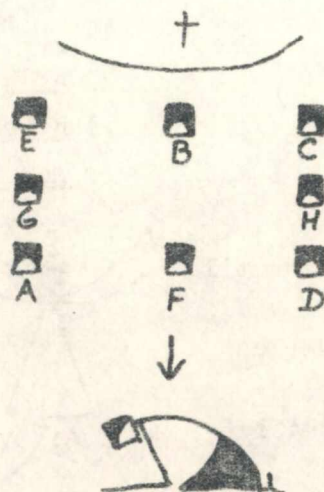
Det væsentlige ved en salmedramatisering er at lytte til salmens ord for at kunne lave et regie, ikke så meget for at tolke, men snarere understøtte teksten. Men det er en balancekunst, som ikke opnås ved at gøre sig til herre over salmen, men ved at vise ærbødighed overfor den og dens forfatter.

Det følgende er en kort gennemgang af den nedenfor angivne illustration af salmen "Blomstre som en rosegård" (DDS. nr.60).

Salmen begynder og slutter med det samme tema, hvilket bevirker et næsten ens bevægelsesmønster for at skabe salmens sluttethed. Man vil lægge mærke til, at regissøren allerede i første strofe benytter sig af en stilistisk, naturalistisk bevægelsesform, som er karakteristisk for det såkaldte liturgiske kirkespil. Strofe 1 og 7 har en bevægelsesmæssig forskel. Det skyldes, at man i strofe 7 kender det glædelige budskab, som i strofe 5 fødes på jorden. Derfor kan strålekransen gøre alteret til sit centrum. (I liturgisk kirkespil symboliserer alteret som oftest det guddommelige, da man tit vægrer sig ved at give det menneskelig skikkelse). Hvad Jesaja spåede om, hører vi i strofe 2-3-4. De døde opstår, Gud udrydder sin fjende, en ny tid uden sygdom og menneskelig svaghed er på trapperne. I strofe 2 og 4 viser bevægelserne en sådan naturens og menneskets opstandelse. Strofe 3 bevirker en stilstand i de mange bevægelser fra strofe 2's illustration af al jordens opstandelse. "Herren kommer"! Selvom man måske nok kunne give strofen lidt mere 'liv', skulle det dog ikke være nødvendigt. Ved Herrens komme går mennesket Ham i møde i ærbødighed, overgivelse og stilhed. Befrieren træder frem, og teksten kan her tale for sig selv. I strofe 5 kommer Guds åbenbaring ind i historien, ifølge evangeliet født af jomfru Maria, trolovet med Josef. Maria bærer lyset frem til menneskets glæde og underkastelse, der i bevægelse vises med et sænket hoved og fremstrakt arm, som en tjener, der byder sin Herre velkommen. I strofe 6 bryder lovprisningen ud. Og hvordan ville man illustrere en lovprisning til skabelsens og åbenbaringens Gud på anden måde end ved at falde på knæ med udstrakte arme. Vi formår ikke andet ved dette forunderlige.

MIME: BLOMSTRE SOM EN ROSENGÅRD (DDS. 60)

(8 spillere danner en rosen­gård
dvs. en rektangel, med ansigtet
mod menigheden i sammenbøjet
stilling).

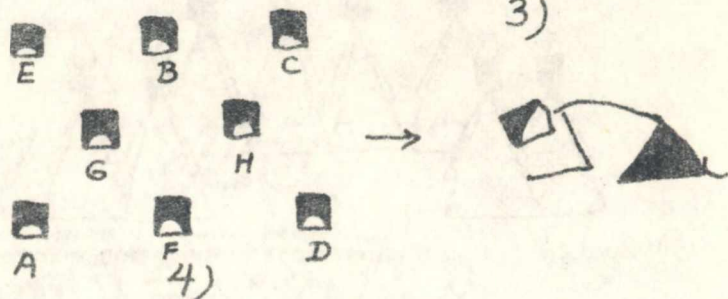
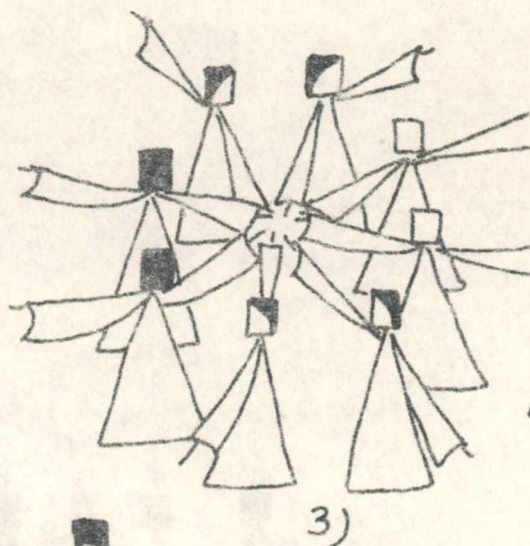
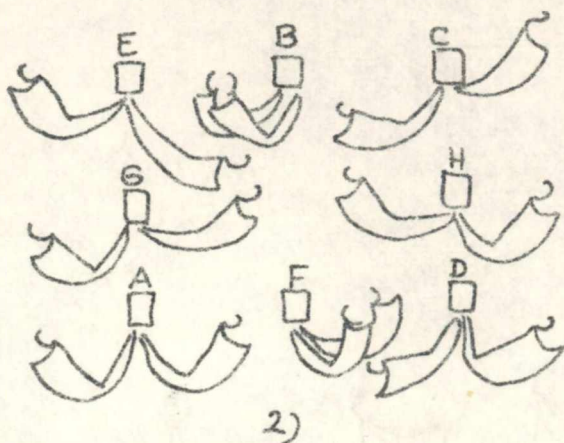
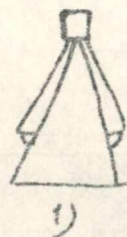
BLOMSTRE SOM EN ROSENGÅRD

- 1-2) SKAL DE ØDE VANGE,
BLOMSTRE I ET GYLDENÅR
UNDER FRYDESANGE,
- 3) MØDES SKAL I STRÅLEDANS
LIBANONS OG KARMELS GLANS,
- 4) SARONS YNDIGHEDER.

(1-2 rejser sig langsomt op,
står med hænderne som ro-
ser, svajer lidt.

3- går én gang rundt

4- bøjer sig langsomt sam-
men.

- 1) RYSTE MER EJ NOGET KNÆ,
- 2) INCENS HÆNDER SYNKE,
- 3) SKYDE HVERT UDGÅET TRÆ,
- 4) GLATTE SIG HVER RYNKE,
- 5) REJSE SIG DET FALDNE MOD,
- 6) RINDE LET UROLIGT BLØD,
- 7) FRYGT OG SORG FORSVINDE.

1-7 langsom rejsning til stående stilling.

3+5 hænderne glider op foran brystet.

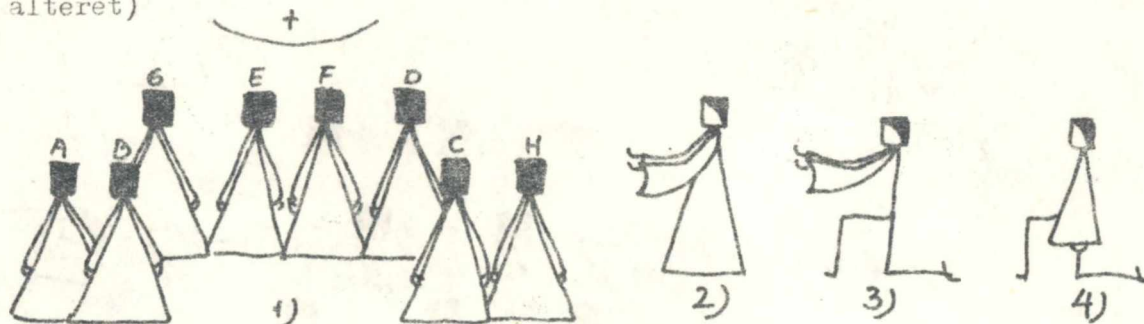
6- som 3+5, hovedet løftes til sidst.

4- hænderne foran panden og ud.

- 1) HERREN KOMMER, GUD MED OS,
- 2) TROEN PÅ HAM BIER,
BYDE SKAL HAN FJENDEN TRODS,
- 3) SOM SIT FOLKS BEFRIER,
- 4) ALT BETALES PÅ ET BRÆT,
FJENDEN SKER SIN FULDE RET,
- 5) FOLKET DOBBELT NÅDE.

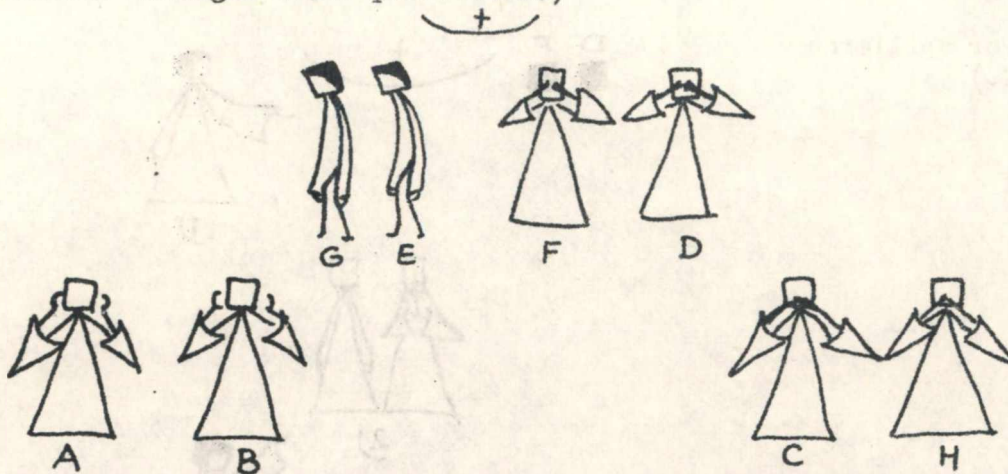
(2+4 gøres af alle vendt mod alteret)

5) som 1) men med ansigtet vendt mod menigheden.

7.

(Spillerne indtager deres positioner.)

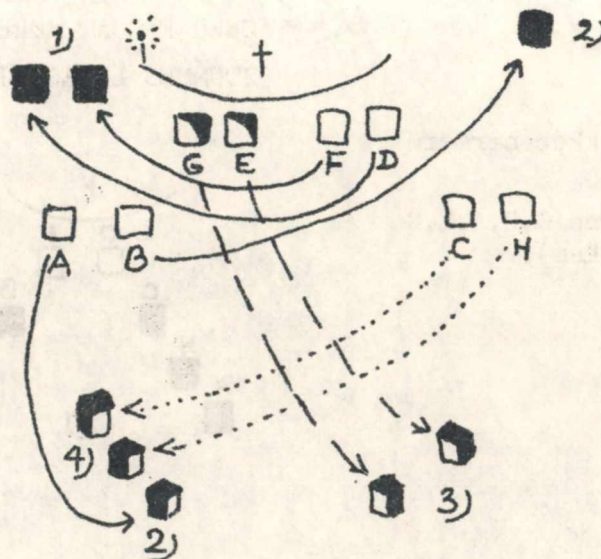

SKÆRES FOR DEN SORTE STÆR

- 1) SKAL DA ØJNE MANGE
DØVE ØREN FJERN OG NÆR,
- 2) HØRE FRYDESANGE
- 3) SOM EN HIND, DER SPRINGER HALT,
STAMMER, SOM FOR MÅLLØS GJALDT,
- 4) LØFTER KLART SIN STEMME.

(Opløsningen af de forskellige positioner skal vise befrielse og glæde).

- 1) = D+F
- 2) = A+B
- 3) = G+E
- 4) = C+H

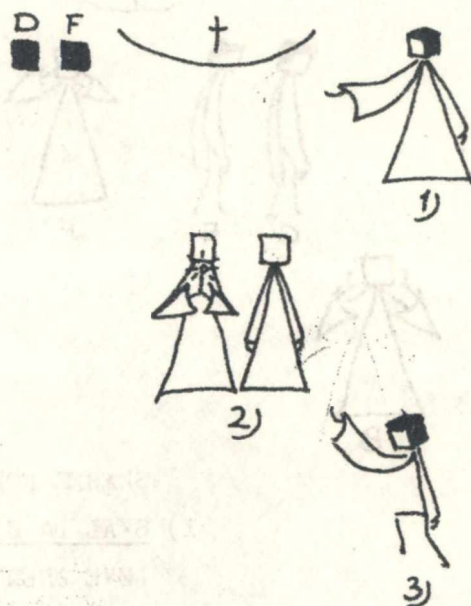
(D tager et lys, der står tændt på alterskranken).

SÅ I HERRENS HELLIGDOM

- 1) GRANT ESAJAS SPÅ'DE;
- 2) TIDEN RANDT OG DAGEN KOM
MED GUDS LYS OG NÅDE,
- 3) MED DEN GUDS OG DAVIDS SØN
SOM GØR END I LYS OG LØN,
PARADIS AF ØRKE.

8.

(3- fremfald for spillerne
C, H, A, E, G.)

1) ÆRE MED VOR HØJE DROT

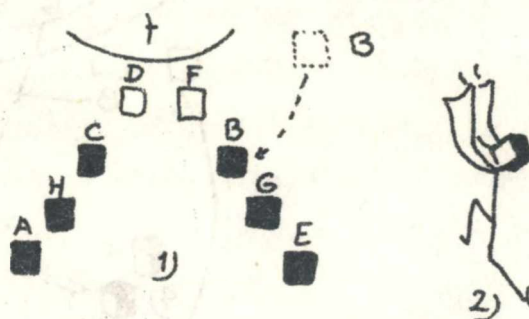
2) MED HANS ÅND TILLIGE.

SAMMEN DE GØR ALTING GODT
I VORT HIMMERIGE;

DØVE SELV PÅ GRAVSENS BRED,
ØREN FÅR AT HØRE MED,
STUMMES LEBER SJUNGE.

(1- alle rykker nærmere
alteret).

(2- spillerne C,H,A,E,G
falder på knæ).

(efter verset stiller Maria
lyset midt på alterskranken).

1) HØJT BEBUDE GYLDENÅR

GLADE NYTÅRSSANGE:

2) BLOMSTRE SOM EN ROSENGÅRD

SKAL DE ØDE VANGE,

3) MØDES SKAL I STRÅLEDANS

LIBANONS OG KARMELS GLANS

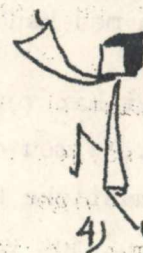
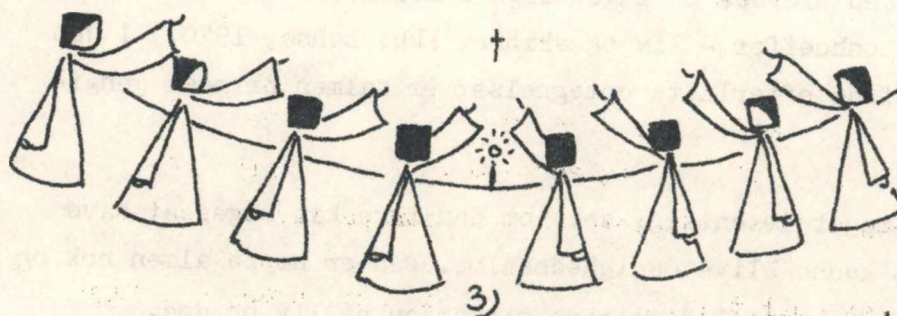
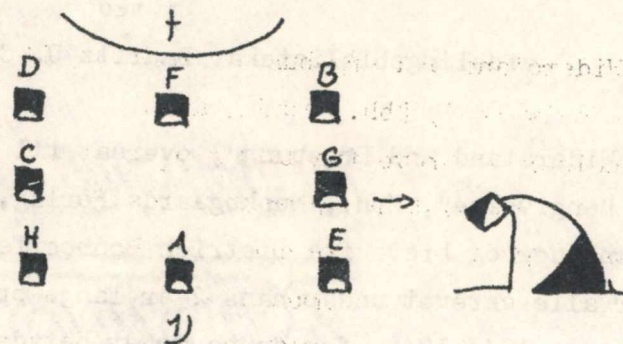
4) SARONS YNDIGHEDER.

(1- med front mod menigheden indtager spillerne den sammenbøjede stilling.

2) se vers 1. pkt.3.

3- spillerne samles omkring alteret.

4- alle knæler på én gang.)

Regie af Lise Gjellerup Koch

Illustrationer af Susanne Fabritius de Tengnagel.

Ovenfor fremlagte salmedramatisering hentet fra:

Om kirkespil, Et arbejdshefte.

Redigeret af Henning Blauenfeldt.

Udgivet af Dansk Amatør Samvirkes Kirkespiludvalg
på d r a m a, Box 74, 6300 Gråsten.

(copyright)

En Bonhoeffer-salme

ved

afdelingsbibliotekar Lauritz U. Christiansen, Esbjerg.

I bogen "Widerstand und Ergebung", oversat til dansk under titelen "Modstand og hengivelse", Kbh., Munksgaards Forlag, 1957 og senere, er der samlet optegnelser og breve fra Dietrich Bonhoeffers hånd. Disse - og enkelte digte - er alle skrevet under hans 2 år lange ophold i fængsler og koncentrationslejre 1943-1945, før denne meget betydelige og modige tyske teolog inden for bekendelseskirken blev henrette i Gestapos hovedkvarter i Prinz-Albrecht-Strasse 9/4-1945.

Salmen "Von guten Mächten" står også i denne posthume bog. Den er skrevet som nytårshilsen til den prøvede og angstelige familie (se Sabine Leibholz-Bonhoeffer: Familien Bonhoeffer - liv og skæbne. Kbh. Lohse, 1970.) I den danske oversættelse af de efterladte optegnelser er salmen nærmest gengivet i prosa.

Salmen anser jeg for meget væsentlig, selv om den ikke kan siges at have rimelig chance for at kunne blive menighedssalme. Den er næppe almen nok og forstås vel kun med kendskab til digterens situation på liv og død.

Bonhoeffers digt har versemål til fælles med "Tænk, når engang den tåge er forsvunden..."; men der er jo i hvert fald stor forskel på W. A. Wexels lad os sige romantiske hymne og Bonhoeffers i høj grad dennesidige teologi og Kristussyn, så jeg vil ikke synes, A. P. Berggreens melodi vil kunne bruges til "Von ewigen Mächten".

Jeg medsender min oversættelse og turde efterlyse en passende melodi.

De gode magter.

Af gode magter stille, tro omgivet,
i skærmede og trøsterige kår,
således vil jeg med jer dele livet
og med jer gå ind i det nye år.

Endnu vil alt det gamle hjertet kvæle,
og hårde dages tal os byder trods.
Åh, Herre, giv dog vore skræmte sjæle
den frelse, som Du har beredt til os.

Og rækker Du os kalken ud, den svære,
med smerte blandet op helt til dens rand,
at tage frygtløst mod den vil vi lære;
Din kærlighed er endnu stor og sand.

Dog vil igen Du vise, glæde findes
ved denne verden og ved solens skær,
vi vil med tak vor onde fortid mindes,
og Dig tilhører da vor livstid her.

Lad varmt og tyst nu brænde karteflammen,
som Du ind i vort dunkle liv har sat,
før atter os til Din tid glæde sammen!
Vi ved, Dit lys vil skinne klart ved nat.

Når så den dybe ro vil åbenbares,
så lad os høre da hin fulde klang
fra en usynlig verden, som forklares
ved lov og pris af Dine børn i sang.

Vi venter trøstigt på, hvad der skal hændes
i gode magters skjulte varetægt.
Gud er for os begyndelse og ende
og med os i hver ny dag for vor slægt.

Databehandling af svenske salmer

PSALM OCH SPRÄKLIG DATABEHANDLING

Projektet Motiv och struktur i 1937 års svenska psalmbok
ved docent, teol.dr. Göran Gällerstan.

Psalm och databehandling kan synas som en egendomlig konstellation. Psalmforskningen har traditionellt hört till de mest remodlade humanistiska och teologiska forskningsområdena. Kvalitativa analyser -stilistiskt och teologiskt- av enskilda psalmer eller psalmförfattare, förlageproblem, historiska utredningar om psalmsamlingars redigering, antagande och mottagande anger några exempel på vad som intresserat och fortfarande intresserar psalmforskaren. Vad har den moderna datatekniken att erbjuda inom detta utpräglat analysinriktade forskningsfält? Är det överhuvudtaget möjligt att överföra kvantitativa mätmetoder från det naturvetenskapliga fältet till kvalitativ humanistisk forskning?

Denna fråga förutsätter att principiella skillnader skulle finnas mellan olika vetenskapliga områden i fråga om arbetsmetoder. Det kan inte förnekas att det traditionellt förekommit en sådan motsats.

Det sista årtiondets vetenskapliga metoddebatt, där bl.a. värderingsfrågan återigen aktualiserats, har dock haft en gränsöverskridande effekt.

Tydligt är detta ifråga om historievetenskapen, där man fr a inom den ekonomiska historieforskningen tagit upp kvantitativa metoder. Inte endast kraven på exakthet i resultaten synes ligga bakom detta. Även forskarnas frågor har förändrats och andra typer av material har blivit intressanta. Det generella mer än det individuella har ställts i centrum. Biografierna har avlösts av övergripande "modeller" och strukturanalyser. Massan av de data, som en sådan målsättning skapar, har tvingat fram tekniska hjälpmedel i forskningens tjänst, bl a datatekniken.

En liknande utveckling har ägt rum inom språkvetenskapen. Språklig databehandling har under de senaste 15 åren blivit en erkänd disciplin med tillämpningsmöjligheter över hela det humanistiska ämnesområdet. Den

metodik, som utvecklats på området, har i första hand utnyttjats av språkvetarna, men även litteraturvetare och samhällsvetare är intressenter.

Metoden är i princip enkel och bygger vidare på det förfarande, som varje forskare ställs inför i samband med sammanställandet och ordnandet av sitt material. Den enklaste formen av "databehandling" baserar sig på excerptlappen. Varje belägg, som kan anses relevant för forskningsuppgiften antecknas och föreses med källuppgift. Efterhand sorteras de olika beläggen, bildar grupper, jämföres med andra, sorteras på nytt och bildar bas för den slutliga framställningen. Är materialet inte för stort, sker denna process för hand. Är det mer omfattande väljer forskaren olika registersystem eller använder t.ex. nålkort. Härigenom sker en viss formalisering av materialet, d v s att man ordnar det efter olika definierade kategorier.

I denna för forskaren välbekanta arbetsprocess ingår ett flertal mödosamma och tidsödande sorteringsmoment som ökar i svårighetsgrad proportionellt mot materialets storlek. I språkvetenskapliga sammanhang är ofta grundmaterialet stort och de önskade sorteringarna många. I sådana fall är datamaskinen ett effektivt hjälpmedel. Materialstorleken har liten betydelse, bearbetningshastigheten är mycket stor och antalet önskade sorteringar och bearbetningar hänger endast på forskarens idérikedom, och förmåga att formalisera forskningsprocessen.

Tekniskt sett fungerar datamaskinen, använd inom språklig databehandling på följande sätt: den textmassa, som skall undersökas, stansas upp på hålremsa eller hålkort, varefter informationen maskinellt överföres på magnetband för lagring, i det fall textmassan är mycket stor. Datorns styrenhet överför sedan till maskinens sk "primärminne", där textmassan lagrats vid behandlingstillfället, de instruktioner (program) som forskaren önskar utförda. Ingår i dessa beräkningar, kopplas datorns räkneenhet in, varefter datorn utför det önskade arbetet och presenterar resultaten i form av t.ex. en radskrivarutskrift med en hastighet av ca 1200 rader i minuter.¹⁾

Detta mekaniska system ställer givetvis höga krav på formalisering av såväl material som programsystem. Forskaren tvingas att noga definiera de arbetsmoment han önskar genomföra. För den humanistiskt skolade forskaren kan förvisso detta arbetssätt och de ofta abstrakta matematiskt uppbyggda programsystemen te sig avskräckande. På många områden uppvägs dock detta av datorernas användningsmöjlighet. Uppgifter, som tidigare betraktats som alltför tidsödande eller omöjliga, har med datorns hjälp kunnat genomföras. Bland dessa kan fr a nämnas lexikografiska arbetsuppgifter, bibliografiska undersökningar och författarbestämningar. Textkritik, metrik, stilforsk-

ning och innehållsanalys har också visat sig vara områden, där datorerna kunnat underlätta materialbehandlingen och även i viss mån kunnat förändra forskningsinriktningar och forskningsresultat.²⁾

Den språkliga databehandlingen är sålunda en metod att behandla och analysera språket. Givetvis kan denna metod tillämpas även av de forskningsdiscipliner, som har språk och litterära lämningar som källor för sin undersökningar. Inom litteraturvetenskap och exegetik har metoderna sedan en tid använts. Psalmaterialet är ett lika naturligt objekt för dessa metoder, som vilket annat språkligt material som helst.

Motiv och struktur i 1937 års svenska psalmbok.

Projektet Motiv och struktur i 1937 års psalmbok startades 1969 vid institutionen för kyrkohistoria vid Lunds universitet. Bakom projektets igångsättande låg personliga kontakter med Forskningsgruppen för modern svenska vid Göteborgs universitet. Denna forskningsgrupp, som varit i verksamhet sedan 1960-talets början, hade under ledning av dåvarande forskardocenten Sture Allén på svensk mark initierat den språkliga databehandlingen med sikte på att undersöka den moderna svenska vokabulären. Inom detta forskarteam utvecklades under 1960-talet ett helt programsystem för frekvensundersökningar i nusvenskan. Vid sidan av ett flertal delundersökningar presenterade forskningsgruppen år 1970 en ordbok över modern svensk vokabulär, Nusvensk frekvensordbok.³⁾ I detta utvecklingsarbete ingår program för framställning av ordindex på olika beskrivningsnivåer, konkordanser och frasindex. Även om sålunda de lexikografiska uppgifterna ställts i centrum har delundersökningar av materialet gällt grammatiska, stilistiska, innehållsanalytiska och allmänt språkteoretiska aspekter. Undersökningarna har dessutom fått avläggare även vid andra universitet, varvid bl a kan nämnas projektet Konkordanser till svensk lyrik vid Lunds universitet, som även fogat metriska undersökningar och rimordböcker till den göteborgska forskningsgruppens prosaundersökningar.

Dessa erfarenheter och ett växande antal olika dataprogram för språkliga och innehållsliga analyser låg sålunda i botten, då planerna för en undersökning av psalmspråket skisserades. Det stora problemet låg snarest på det ekonomiska planet. Varje bearbetning med hjälp av datamaskin fordrar att materialet göres "läsligt" för maskinen, d v s stansas upp på håltremsa och överföres till hålkort eller magnetband. Denna procedur är kostsam. Tillfället yppades sig emellertid, när ett svenskt förlag beslöt att för framtida bruk framställa 1937 års psalmbok för datasättning, en metod som blir allt vanligare. Forskningsgruppen i Göteborg kunde därigenom för sin databank förvärva det uppstansade materialet. Såväl materialet som önskade programsystem ställdes därefter till lundaprojektets förfogande.

Undersökningens målsättning

Tidigare psalmforskning har i regel arbetat med traditionell litteraturhistorisk metod, med kvalitativa analyser av t.ex. författar- och förlageproblem, allmänna stilstudier o.dyl. Även undersökningar beträffande antagande av psalmböcker, redaktionella, kyrkorättsliga och kyrkohistoriska aspekter finns företrädade i stor utsträckning.

Tyngdpunkten i den hymnologiska forskningen har -av traditionella och metodiska skäl - fr a alltså inriktats på olika delproblem inom psalm-materialet. För litteraturvetaren har psalmen haft intresse främst som exempel på den enskilde författarens stil och litterära uttrycksformer. Kyrkohistorikern har i regel haft en annaminfallsvinkel. De enskilda psalmernas väg till psalmsamlingen, biografiska aspekter, debatterna kring psalmsamlingars antagande, invecklade förlageproblem och författarfrågor har stått i centrum.

Undersökningar med sikte på psalmspråkets generella karaktär och inriktade på psalmsamlingarnas generella innehåll har varit sällsynta.⁴⁾ De försök, som gjorts i denna väg, har givetvis försvärats av materialets storlek och heterogena karaktär. En manuell bearbetning av 1937 års psalmbok, med dess ordbestand på över 100.000 löpande ord, har heller inte tett sig lockande för någon forskare och skulle knappast gett möjlighet till några mer långtgående sorteringar av textmassan.

Utifrån dessa överväganden ansågs en datamaskinell undersökning av psalmspråket vara motiverad och önskvärd. Då man kunde förvänta att ett flertal forskningsområden skulle kunna ha intresse av resultaten, gjordes en relativt bred målskrivning för projektet. Det skulle syfta till "en undersökning av den innehållsliga och formella strukturen i 1937 års psalmbok. Undersökningen avser att kartlägga olika religiösa motivs frekvens och spridning inom ramen för psalmbokens vokabulär. Automatisk databehandling används för bearbetningar av materialet".

Det bör understrykas, att denna målsättning primärt utgår från den förutsättningen att psalmboken betraktas som en enhet. Ur formell synpunkt utgör 1937 års svenska psalmbok, antagen av kyrkomötet och gillad och stadfäst av Kungl. Maj:t, ett samlat uttryck för 1930-talets svenska psalmideal och religiösa värderingar. Principiellt kan den således jämföras med vilken annan historisk text som helst.

Samtidigt är givetvis materialet utomordentligt heterogent. Psalmerna varierar starkt i fråga om längd, ålder, ursprung och traderingsformer. I psalmboken representeras ca 200 svenska psalmförfattare, översättare eller

bearbetare med bidrag av skiftande ålder och volym.

Dessa sistnämnda förhållanden har lags till grund för de kategoriindelningar som gjorts i stoffet. Man kunde sålunda förvänta att vokabulären skulle skifta mellan äldre och nyare psalm, att bearbetningarna skulle försvaga denna tendens, att vokabulären skulle variera inom psalmboken med hänsyn till psalmernas huvudinnehåll, att den skulle skifta mellan olika författare och mellan svenska originalpsalmer och det översatta materialet, att versmått och rimord skulle variera med hänsyn till samtliga ovanstående kategorier. På grundval av dessa hypoteser gjordes en del stickprovsundersökningar på manuell väg. Då dessa visade sig ge utslag utarbetades en indelning av hela psalmmaterialet. Detta skiktades i olika kronologiska grupper, efter traderingsformer, huvudsakliga innehåll, och författare. Denna indelning skapade givetvis metodiska och källkritiska problem, som här inte närmare kan beröres. För att gällde det den kronologiska indelningen. Denna har också justerats efter hand. Svårigheten låg i att psalmboken egna angivelser i fråga om författare och tillkomsttider inte alltid var korrekta. I samband med dessa undersökningar upprättades ett kartotek med önskade uppgifter för varje psalm, vilket sedan kompletterats med ytterligare kategoriindelningar för vidare bearbetningar.

Genomförda undersökningar.

De första maskinella databearbetningarna genomfördes hösten 1970, då de första ordfrekvensböckerna framställdes i radskrivarutskrift. Denna produktion omfattade en numeriskt ordnad frekvenslista över psalmbokens vokabulär, kompletterad med en alfabetisk och finalalfabetisk version. Till detta kan läggas ett ordregister med belägguppgifter.

I denna form förelåg psalmmaterialet på "grafordsnivå", d v s att det grafiska ordet är den grundläggande enheten. Orden Gud och Guds räknades därigenom var för sig, s k homografer, t ex hav (verb) och hav(subst) skil- des ej heller åt.

Analyser av detta material gav intressanta resultat. Med statistisk metod kunde de i 1937 års psalmbok ingående kronologiskt skilda psalmgrupperna jämföras med hänsyn till vokabulären. Här förelåg klara och belysande skillnader. Förutom dessa uppgifter framgick att psalmvokabulären på flera sätt skilde sig från andra statistiskt bearbetade textmaterial.

Följande steg i projektutvecklingen togs genom framställandet av en konkordans. För att testa programmet på ett mindre material, genomfördes såväl grafordsprogrammet som konkordansprogrammet på de våren 1971 publice-

rade "71 psalmer och visor" -psalmkommitténs första urval för komplettering av 1937 års psalmbok. Härigenom gavs också möjligheter till jämförelse mellan vokabulär 1937 och 1971. Konkordansen till 1937 års psalmbok omfattar nio band. Den ger orden i alfabetisk ordning som "stickord" med omgivande text samt uppgifter om beläggställe och kategoritillhörighet.

Konkordansen har fr a en intern funktion inom det fortsatta projektarbetet. Utifrån denna sker framställningen av ett fraslexikon, vilket för närvarande är under utarbetande. Konkordansen bilda dessutom bas för arbetet att föra upp materialet på en högre beskrivningsnivå, varvid de sk homograferna skiljs åt och alla graford förs in under sina huvudord, vilket går under benämningen "lemmatisering" (se bilagan "Uppläggning av psalprojektet").

Tre huvudgrupper av materialsammanställningar avser sålunda att bilda bas för en analys av "motiv och struktur i 1937 års psalmbok":

- a. lemmatiserat ordregister med spridningsuppgifter över olika kategorier inom psalmmaterialet
- b. konkordans och fraslexikon över återkommande ordkombinationer i materialet
- (c. rimlexikon - fr a av intresse ur språkvetenskaplig synpunkt)

Detta material kommer att publiceras i urval under våren 1973 och kommer att följas av ytterligare en volym med analyser av de gjorda bearbetningarna. Det torde ännu vara för tidigt att avgöra i vad mån de nedlagda arbetsinsatserna med dessa metoder "lönat sig". Detta måste de slutgiltiga analyserna avgöra. Oavsett detta torde de rent lexikografiska resultaten erbjuda varje seriös psalmforskare ett komplett och mångsidigt material.

Noter:

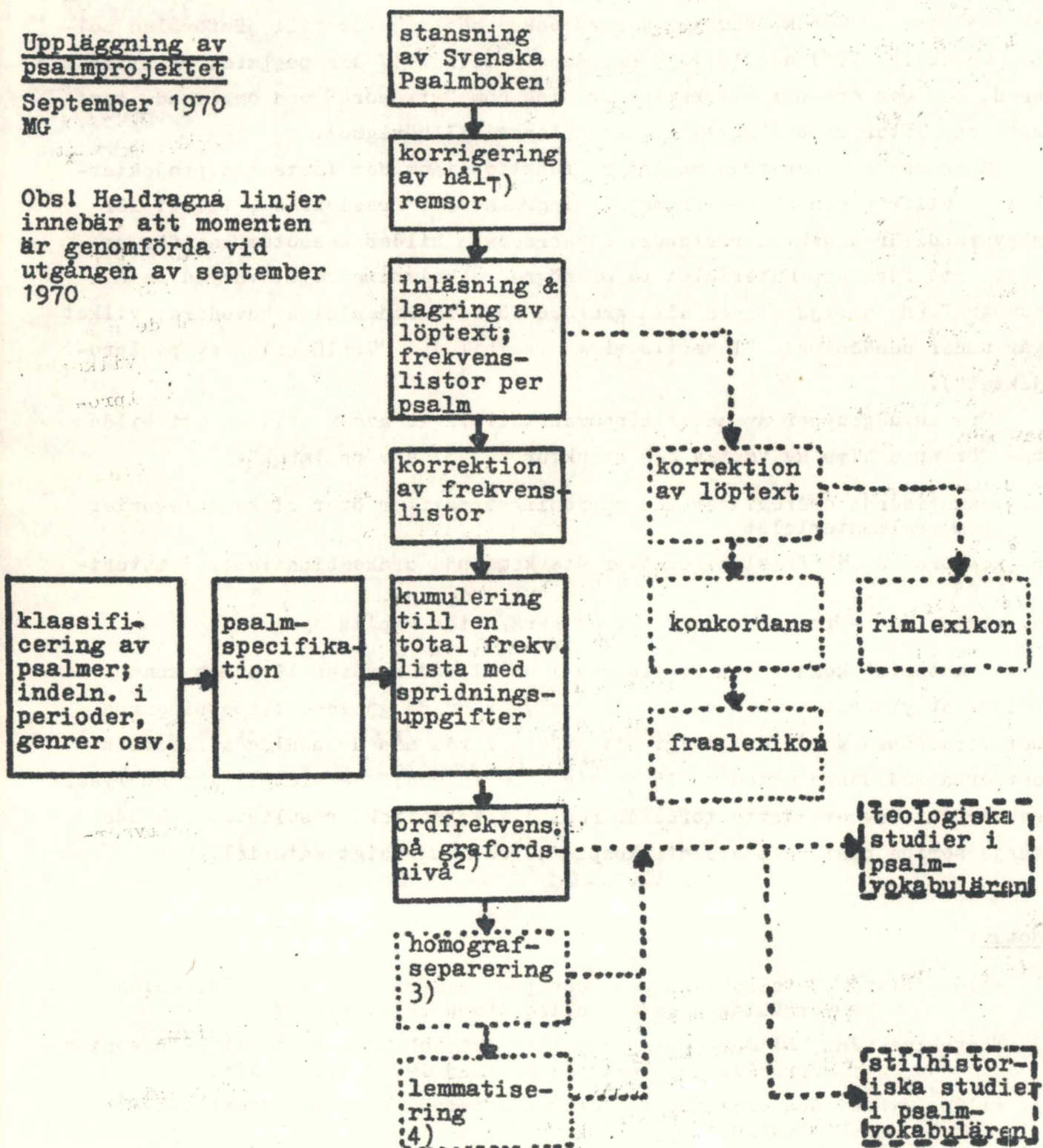
1. Allén, Sture, Datamaskinen och dess programmering (i Allén-Thavenius, Språklig databehandling, Lund 1970) sid. 7ff.
2. Thavenius, Jan, Litteraturvetenskaplig databehandling (i Allén-Thavenius, Språklig databehandling, Lund 1970) sid. 171ff.
3. Allén, Sture, Nusvensk frekvensordbok baserad på tidningstext 1-2. Stockholm 1971-72.
4. Se dock Wifstrand, Albert, Iakttagelser i nya psalmboken (Svensk teologisk kvartalskrift 1939) samt Liedgren, E., Svensk psalm och andlig visa. Uppsala 1926.

Uppläggning av
psalmprojektet

September 1970

MG

Obs! Heldragna linjer
innebär att momenten
är genomförda vid
utgången av september
1970

1) 6-kanals sättremsor (remsläsaren vid SAAB D 21, Medicindata, Göteborg, är modifierad med tanke på just inläsning av denna remstyp).

2) Graford= textuell enhet begränsad av två spatier.

3) Homografseparering; t.ex. båtar, subst. skiljs från båtar, verb.

4) Lemmatisering: böjningsformer sammanförs under ett huvudord.

Anmeldelser

Gerhard Bosinski: Das Schrifttum des Rostocker Reformators Joachim Slüter.
Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1971.
Evangelische Verlagsanstalt, Berlin, 1971.
270 s. ca.90 kr.

Som bekendt blev reformationen sunget ind i folks hjerter, og det blev først og fremmest den nedertyske sang, som fik betydning for den evangeliske bevægelse i Danmark, en naturlig følge af den nære tilknytning til det nedertyske kulturområde.

Derfor er det af største vigtighed, at vi nu har fået en samlet fremstilling af rostockreformatoren Joachim Slüters skrifter med G. Bosinskis afhandling, Das Schrifttum des Rostocker Reformators Joachim Slüter, idet Slüter er udgiver af reformationstidens nedertyske salmebog. Desværre kunne Bosinski dog ikke inddrage Malmøsalmebøgerne 1529 og 1533 i sine undersøgelser, da disse ikke forelå i faksimile da Bosinskis afhandling blev antaget som inargural dissertation i 1967 (jfr. forordet).

Der kan drages mange paralleller mellem den nedertyske og danske salmebogstradition: kravet om den rene modersmålsmesse, den store betydning, der tillægges tidesangen, brugen af marginalskriftsteder og fælles varianter i danske og nedertyske tekster i forhold til de højtyske forlæg; herudover skal nævnes, at "Een ny Bedebog aff den hellige schrift", 1531, i vid udstrækning bygger på Slüters bønnebog fra 1530. Jeg vil henvise til flg. værker: "Ludwig Dietz' Salmebog 1536", udgivet af Niels Knud Andersen (udkommer efteråret 1972) og Krister Gierow: Den evangeliska Bönelitteraturen i Danmark 1526-1575, Lund, 1948.

Bosinskis afhandling er den første samlede fremstilling af Slüters skrifter, rostocksalmebogen 1525 (Eyn gantz schone vnde seer nutte gesangk boek...1525), den nedertyske katekisme fra 1525 (Eyne schone vnd ser nutte Christlike vnderwysynge...1525), de to bønnebøger fra h.h.v. 1526 og 1530 (Ghebedebokelyn nye...1526, der

er tabt, og 2.udg., Bedebokelyn nye..1530) samt Slüters salmebog fra 1531, "den dobbelte sangbog", hvis første del er en oversættelse af Klugs nu tabte, højtyske wittenberg-salmebog 1529 (Geystlyke leder vpp nye gebetert tho Wittēberch dorch D. Martin Luther, u.å.), anden del en selvstændig nedertysk salmebog (Gheystlyker gesenge vnde leder..1531). Hertil kommer et liturgisk programskrift i anledning af reformationens indførelse i Rostock 1531, også af Slüter.

Formålet med afhandlingen er (s.28) at finde frem til om rostock-salmebogen 1525 (kap.2) er den ældste eller om den som antaget af Bachmann har en forgænger. Herunder vil salmebogens form, indhold samt Slüters arbejde med salmebogen blive undersøgt. M.h.t. katekismen (kap.3) er det allerede fastslået, at det drejer sig om en nedertysk udgave af Magdeburger Kinderfragen 1524, men man har oversat, at Slüter må have bestemt sig for netop denne udgave af de böhmiske brødres katekisme, -der fandtes talrige andre udgaver. I diskussionen om, hvad den tabte Klug'ske salmebog 1529 har indeholdt har man indtil Bosinski forbigået Slüters rostocksalmebog 1531, I. del, uagtet Slüter selv i fortalen til II.del skriver, at I.del er en ordret oversættelse af Luthers salmebog, hvor intet er føjet til (.."ys dyt vorgedrücke Bökelyn..vörte kent/ane alle tosettinge/..vthgegan"). Og endelig vil Bosinski m.h.t. Slüters bønnebøger 1526 og 1530 (kap.4) søge at befri dem fra den dom, som er blevet dem til del: at de overhovedet ikke er værd at beskæftige sig med, fordi størsteparten er forfattet i poesiforladte rimpar, og at de ikke kan tillægges selvstændig betydning, da stoffet blot er hentet fra den katolske kirkes opbyggelsesbøger (Althaus).

I analysen af salmebogen 1525 sammenligner Bosinski den først med "nogle højtyske bøger fra den tid", Wittenberg Korsangbog 1524 og et erfurtenchiridion fra 1525 og kompletterer den defekte udgave af den nedertyske salmebog 1525 på grundlag af et iflg. Bachmann identisk köln-optryk fra 1526 (den såkaldte "Speratussalmebog"), der udover Slüter indeholder et udførligt tidesangsafsnit. Bosinski antager (s.42), at Slüter som forlæg for nogle af salmerne (37 af 54) har brugt erfurtenchiridiet 1525 eller et lign., og at bogen må have indeholdt den tidesangsordning, som findes i Speratussalmebogen. M.h.t. de 17 salmer, som ikke findes i højtyske forlæg, kender vi forfatterne til de 10 (Decius, Pollio og Oeler), men tilbage står

7 af os ubekendte forfattere, og da 6 af disse også forekommer i Slüters salmebog 1531 antager Bosinski, at Slüter kan være forfatteren, ligesom han har føjet enkelte strofer til salmerne (bl.a. en Gloria-patri-strofe). Slüters øvrige arbejde med salmebogen har været at "befæste" salmerne med marginalskriftsteder (jfr. fortalen) og at forsyne matutin- og vesperafsnittet med udførlig overskrift. Det sidste foranledigede til antagelsen af, at salmebogen var liturgisk ordnet (Bachmann, Gaethgens), og dette videreføres nu af Bosinski, der mener at I.del er beregnet til brug ved gudstjenesten, som kan have været holdt som en "Deutsche Messe" eller at Slüter har brugt en messeordning som den, der findes i hans salmebog i 1531 (Döbers nürnbergmesse). De fleste af salmerne kan iflg. Bosinski føjes ind i et gudstjenesteskema og han konkluderer (s.55), at salmebogen er "Eine wohldurchdachte Arbeit, der durchaus Originalität zukommt".

Tilbage står spørgsmålet: Er denne salmebog den ældste? Har der været en tidligere nedertysk udgave, evt. et højtysk forlæg (Gaethgens, Bachmann). Det kan der af tidsmassige grunde ikke have været, og titelbladets passus "vp dat nyge Gerneret, klarer wen tho vorn verdüdeschet" må iflg. Bosinski referere til den mundtlige tradition: menigheden kendte salmerne, som var oversat til nedertysk, indøvede dem ved menighedssammenkomster, men det er først nu, 1525, at de nedfaldes i en bog.

I kap. 3, den nedertyske katekisme 1525, slutter Bosinski sig til den hidtidige opfattelse (Reu, Sieden, v.Walther): at Slüter står som udgiver, har oversat katekismen fra højtysk (Magdeburger Kinderfragen 1524), men selv har udformet titlen, der svarer til salmebogens titel 1525 (jfr. ovenfor) og tilføjet marginalskriftsteder, dels som hjælp for læserne, dels som værn mod evt. modstandere. Bosinski fremhæver dog som den første, at Slüter må have bestemt sig for netop magdeburgudgaven, fordi denne klarere end de talrige andre udgaver fremstiller den reformatoriske tro.

I kap. 5 foretages en sammenligning af Slüters to bønnebøger, den nu tabte Ghebedebokelyn 1526 (beskrevet af Wackernagel og Cohr) og den forøgede 2.udg., Bedebokelyn fra 1530, og Althaus' negative dom over disse bønnebøger afvises pure: kun III.del med bl.a. traditionelt middelalderligt gods er affattet i rimpar, og bønnebøgerne sættes fra første færd i relation til Luthers Betbüchlein (1522ff,

jfr. Cohrs arbejder i Weimarudg. af Luthers skrifter, Bd.10/2, 1907). Herefter følger en samlet indholdsoversigt over de to bønnebøger med angivelse af evt. forlæg (traditionelt gods, Luther, Spalatin, Slüter o.s.v.) samt en udførlig beskrivelse af udgaverne med mange referater. Meget vigtigt er her omtalen af "undervisningen om det højværdige sakramente" som indeholder begrundelse for nadver sub utraque og afvisning af messen betragtet som et offer, jfr. også den senere messeordning, "dat Testament Christi", skærtorsdags-messen (s.108ff).

Bosinskis bedømmelse af Slüters bønnebog 1526 er, at den er mere pædagogisk lægmandsdogmatik end egentlig bønnebog (s.128ff). Først med de nye afsnit i den udvidede udgave 1530 kan man tale om en bønnebog i egentlig forstand. Følger Cohr i opfattelsen af, at det er de første subjektivt farvede bønnebøger, men tilføjer, at Slüter har udførmnet dem sådan "for de svages og syges skyld" (s. 134). Endelig afvises Althaus på 3 sider -efter den grundige gennemgang af bønnebøgernes indhold. I sidste afsnit af dette kapitel gives en begrundelse for at Slüter må være udgiveren af disse bønnebøger, hvilket tidligere blot fremtrådte som formodning eller påstand, og Bosinski siger, at Slüters arbejde har bestået i dels at oversætte, dels at bearbejde materialet og antager, at Slüter selv har versificeret en gendigtning af ps.95, de rimede bodssalmer, cantica, Da pacem, en trosbekendelse og Gregors bønner (138ff).

Kap. 6 omhandler "den dobbelte sangbog", rostocksalmebogen 1531. Et af de mest brændende spørgsmål indefor den hymnologiske forskning i Tyskland har været at finde frem til indholdet af Klug 1529. Mange har beskæftiget sig med dette problem (Wackernagel, Wiechmann-Kadow, Bachmann, Zelle, Knoke, Lucke, Ameln), talrige udgaver, tekstaftryk og beskrivelser er blevet inddraget, og hver for sig har følt, at gåden var løst indtil en ny afhandling så dagens lys. Og nu Bosinskis. Det må fremhæves, at han er den første, der primært anvender de eksisterende kilder som sammenligningsgrundlag og ikke refererer til fortidige beskrivelser fra 1700-tallet (Waldau, Cyprian). Først gives en skematisk oversigt over indhold og rækkefølge af salmer, bønner, cantica og bibelcitater i de sammenlignede udgaver af den Klug'ske salmebog: Slüter 1531, I.del, Rauschers erfurttryk 1531 og 2.udgaven af den Klug'ske salmebog 1533 (s.179-186) og på grundlag af en analyse

af indholdet og anordningen af salmer m.m. i disse tre når Bosinski til det resultat, at rostocksalmebogens I.del er en ordret (nederlandsk) gengivelse af Klug 1529, -intet er føjet til, hvilket Slüter også selv skriver i fortalen til II.del af salmebogen.

Bosinskis gennemgang af II.del (s.198ff) bygger hovedsageligt på tidligere undersøgelser (Bachmann, Gaethgens). Nyt er det dog, at han bringer eksempler på forbedringer og korrektioner i 1531, II, sammenholdt med 1525-udgaven, og tillige antager det for givet, at Slüter har forfattet i hvert fald én af salmerne her selv.

Mens Bosinski hidtil har foretaget en fortløbende analyse af hvert enkelt af Slüters skrifter, sammenlignes de gudstjenestelige ordninger i alle skrifterne i kap.7. Først den forenkledede form for tidebøn i bønnebogen 1526 (findes også i 1530-udg.) med matutin-og vesperafsnittene i salmebogen 1525. Herefter en beskrivelse af tidesangsafsnittet i salmebogen 1531, II.del (vesper, komplet, matutin og laudes). Vigtigst er dog den efterfølgende undersøgelse (s.227ff) af de 3 messeordninger i Slüters skrifter. Trefoldighedsmessen (fra bønnebøgerne) sammenlignes med Luthers angivelser vedr. messen i Formula missae, og Bosinski konkluderer, at Slüter har brugt den af Luther foreslåede latinske form for messe til at lave en modersmålsmesse. S.235ff. følger referat af "dat Testament Christi", skærtorsdagsmessen (også fra bønnebøgerne) og endelig sammenlignes (s.240ff) Döbers nürnberg-spitalmesse (i salmebogen 1531,II) med de to førnævnte messeordninger. Fælles for dem er, at de alle er modersmålsmesser, udelader kanonbønner og elevation. Alt, hvad der kunne pege i retning af messen betragtet som et offer, er væk.

I modsætning til Luthers Formula Missae nævnes prædiken ikke noget sted i Slüters messeordninger. Bosinski antager dog, at den har været holdt før Introitus (s.229, 231, 238).

Afhandlingen er spændende at læse og giver et fantastisk indblik i Slüters skrifter og kampånden i reformationens første år. Den må dog karakteriseres som mere beskrivende og refererende end analyserende. Man mærker ofte en alt for ukritisk holdning overfor den tidligere forsknings resultater og overfor "geniet", rostock-reformatoren Joachim Slüter.

I afsnittet om salmebogen 1525, kap.2, føler man ikke, at Bosinski når til bunds i sagen. Sammenligningsgrundlaget, Wittenberg Korsangbog 1524 og erfurt-schwarzen Hornenchiridiet 1525 (som Bosinski har fra Luckes undersøgelser i Weimarudg., 35.Bd., 1923, s.19ff, s.339f, jfr. Bosinski s.36) er dårligt. Korsangbogen var en firstemmig udsættelse af salmerne til brug for koret, ikke en menighedssalmebog, et enchiridion. Erfurtenchiridiet er fra Malers trykkeri, der er kendt for sine sjuskede plagieringer af bykonkurrenten, bogtrykkeren Loersfelts skrifter (Günter Birkner: Zur Chronologie und Abhängigkeit der ältesten Quellen des deutschen evangelischen Kirchenliedes, Jahrbuch f.Liturgik u. Hymnologie, 1967, s.120ff). Bosinski kunne her have været mere loyal mod Slüters titelangivelse på salmebogen 1525, at den var "forøget på ny og fortysket klarere end tidligere" og have sammenlignet med Loersfelts erfurttryk fra 1524 (Weimarudg., 35.Bd., 338B og C, og s.411ff, tekstudgaven af Luthers salmer med noteapparat, der angiver varianter).

Som begrundelse for, at I.del af denne salmebog er messesalmer anfører Bosinski først et hovedargument, hvorefter resten følger af sig selv: To af salmerne har overskrifter, der refererer til prædikenen (s.47f). Det er rigtigt, at disse skal synges i forbindelse med prædikenen, men det må dog understreges, at prædikenen på dette tidspunkt i Mecklenburg (hvortil også Rostock hørte) ikke stod i organisk sammenhæng med messen (Gaethgens, Die Gestaltung der Rostocker-gottesdienste bei der Durchführung der Reformation im Jahre 1531, Rostock, 1934, s.6ff.). Derfor behøver Bosinski heller ikke at lede efter prædikenen i forbindelse med sin gennemgang af messeordningerne i kap.7. Den har slet ikke været der, men er holdt uafhængigt af messen. M.h.t. at I.del er messesalmer savner man det typiske led Gloria ("Alleine God jn der höge sy eer"), der hos Slüter står i matutinafsnittet (Bosinski, s.49). Desuden, det ville være en alt for fantastisk reformationsmenighed, der kunne 23 salmer til messen- som regel kan antallet af messesalmer tælles på én hånd (jfr. Smend, Die evangelischen deutschen Messen bis zu Luthers Deutsche Messe, Göttingen, 1896). Bosinskis (og Bachmanns) antagelse af, at det udførlige tidesangsafsnit i "Speratussalmebogen" 1526 også har stået i 1525-udgaven, er også yderst tvivlsomt. Erfurt må på dette tidspunkt betragtes som enchiridiernes arnested, og her dukker det først op 1526. Sandsynligvis er det føjet til i optrykket af Slüters salmebog 1526.

I forbindelse med gennemgangen af bønnebøgerne (kap.4) og gudstjenesteordningerne (kap.7) fremhæver Bosinski ofte skærtorsdagsmessen, "dat Testament Christi", som bevis for, at Slüter står som repræsentant for den lutherske testamentstanke. Skærtorsdagsmessen er dog slet ikke skrevet af Slüter, men er af Økolampadius ("Dat Testament Jesu Christi", Basel, 1523, jfr. Gierow, opp.cit. s.50ff, 65.75. -Bosinski kender ikke denne bog). Fortalen til dette afsnit antages dog at være skrevet af Slüter selv (jfr. Gierow og Niels Knud Andersen, *Confessio Hafniensis*, 1954, s.287ff) og her er det ikke testamentstanken, der er fremtrædende, men snarere den bibelhumanistiske opfattelse af nadveren som en ihukommelse af Kristus:..."Darūme ys egentlick de mysse nēn offer (Dan.11) sunder eyne gedechtenisse des hochwerdigē offers..."(Bedebokelyn nye, 1530, M 6r).

Endelig vil jeg fremhæve, at Bosinskis undersøgelse af rostocksalmebogen 1531, I.del (kap.6), hvor han finder frem til, at Slüter gengiver den Klug'ske salmebog 1529 ordret virker overbevisende, og at han har ret i forhold til den tidligere forskning (Lucke, 1923, Ameln, 1954), der helt overså eller forbigik den nedertyske udgave af Klug. Måske burde Bosinski dog have inddraget overskrifterne i sine undersøgelser, da der findes varianter.

Tove Villarsen.

Allan Arvastson: *Imitation och Förnyelse. Psalmhistoriska studier.*

CWK Glerups Förlag, Lund 1971. 174 sider.

I denne 25. publikation i serien *Bibliotheca theologiae practicae* behandler Eslöv-provsten theol.dr. Allan Arvastson i en række kapitler nogle kendte salmer i den svenske salmebog og de problemer, der knytter sig til dem. Salmeeksemplerne er hentet fra forskellige århundreder. To af disse salmer, "Den signede Dag" og "Then blomstertid nu kommer" findes også i DDS (nr. 367 og 671).

Man skulle tro, at der efter Henry Bruuns indgående analyser af problematikken omkring Den signede dags oprindelse i "Den middelalderlige Dagvise, Kbh 1965" ikke var meget nyt at sige om de ting. Arvastson rekapitulerer da også i høj grad Bruuns resultater for sine svenske læsere og tilslutter sig i det væsentlige Bruun. Arvastson bringer imidlertid flere nye synspunkter ind i debatten om tolkningen af den gamle tekst (hvoraf det middelalderlige vadstenahåndskrift C4 tilkendes større originalitet som

kildeskrift end den senere islandske version AM; Bruun har den modsatte opfattelse). Således søges den dunkle naturstrofe om "de vilde fugle, der flyver så højt" forklaret som bibelallusioner. En særlig interesse vises den afsluttende "Johannesstrofe", som forskningen hidtil er gået let hen over. Den lyder i oversættelse efter den islandske tekst:

Disse vers I har hørt,
de er kommet til ende,
dem har St. Johannes gjort
til jorderig ned at sende.
Dem som kvæder dem eller giver dem lyd,
hans mål får en god ende,
i livet og lykken himmerigs trøst
og glæde foruden ende.

Denne strofe blev, især p.g.a. sit katolske syn på bøn og salme som en præstation, udeladt i Thomissøns salmebog 1569, og dermed skulle man have troet den udryddet. Men så sent som i 1736 kan den svenske hymnolog Lars Högmärck i sin salmehistorie berette, at "mycket enfaldigt gammalt folk, hwar gång thet siunger thenna psalmen" tilføjer flg. slutstrofe:

Thenna Wisan hon är nu qwädin, hon är icke lång,
Hon är nu snart kommen til enda.
Hon är af Sanct Johan beskrifwen en gång,
At til oss på jorden nedsenda.
Ho thenna wison qwäder och gifwer acht ther uppå,
Hans mål skal få en god enda.

Det er bemærkelsesværdigt, at denne mundtlige, svenske version af Johannesstrofen overensstemmer bedre med den islandske AM end med vadstenateksten C4. At også den reformatoriske danske bearbejder af dagvisen har kendt Johannesstrofen ses af, at hans vers 7 og 9 med linierne "Oss følger ingen anden ende" og "Hand (Gud) giffue vort maal god ende" er at forstå som polemik imod det katolske, oprindelige "hans mål får god ende".

Hvem er nu denne Johannes, som iflg den stædige almuetradition hævdes at være dagvisens forfatter? Er det Døberen eller Evangelisten? Arvastson mener det sidste, og begrundet dette med en henvisning til salmen "Fryder eder i denne tid", hvor evangelisten betegnes som "vdi Guds ord en scriffuer skøn". Dette argument siger efter min mening intet som helst. Bedre er Arvastsons henvisning til Joh. Åb. 1 vers 3: "Salig er den, som oplæser, og de, som hører profetiens ord og holder fast ved det, der er skrevet i den". Denne saligprisning svarer jo temmelig godt til Johannesstrofens forjættelse. Endelig er det muligt, at ordene "Dagen hand er aldrig saa lang, At aftenen maa wi io vente" kan rumme en hentydning til, at traditionen lader Evangelisten blive hundrede år gammel.

Også til diskussionen om den dunkle betegnelse "Dagevise" for den gamle salme kan Arvastson bringe nye bidrag. En i Lund bevaret bønnebogstekst med fragmentariske små brudstykker af dagvisen har overskriften "Här börjas en

god bön av vår käre Herre Jesus Kristus och är ganske god at läsa var söndag honom til lov och ära." En oplysning fra Stora Harrie menighed nær Lund, om at Den signede Dag endnu i 1880erne blev sunget af et ældre menneske hver søndag morgen som privatandagt, giver os måske et vink om salmens brug i gammel dansk tradition. Arvastson minder her om Peder Palladius' salme "Den signede dag, o skaber god, som wi Søndagen nu kalde" . Til slut antyder Arvastson en linie fra Den signede dags søndag-morgen-tradition helt tilbage til det berømte Pliniusbrev fra ca. år 110 til kejser Trajan, ja, endnu længere tilbage, til den urgamle adventsepistel Rom 13: Nox praecessit, dies autem appropinquavit, natten er fremskreden og dagen er nær. Jfr titlen "Imitation och förnyelse".

I kapitlet "En sommarvisa och dess författare" gennemgås "Then blomstertid nu kommer", og der sættes spørgsmålstegn ved traditionen om visbysuperintendenten Israel Kolmodin som visens forfatter. Arvastson kulegraver herunder den hidtidige, ikke altid lige velunderbyggede forskning og viser, hvordan løse rygter vokser til halve sandheder for så, efter at være kommet på tryk et par gange, at fremstå som uomtvistelige kendsgerninger. Et lignende traditionsforløb ville sikkert let kunne konstateres, om man dissekerede dansk salmehistorieforskning.

Af mere almen interesse for hymnologer er de ansatser til motivforskning, som findes i Arvastsons bog. Der anføres paralleller til fugle- og blomstermotivet i sommervisen fra bl.a. bønnelitteraturen (Arndts Paradis Lustgård). Ved at påvise et motivs udbredelse søger Arvastson ofte at trække de store linier, både tilbage til antikkens klassiske forfattere og til biblen og fremad til nyere tid. Jfr. bogens titel. Det er således ganske pudsigt, at "Tulilla i grøn dahl" i den svenske sommervise har samme oprindelse som Brorsons "Roserne vokse i dale", nemlig Højsangen 2 vers 1. Den svenske lilje går imidlertid tilbage til Vulgatas "lilium convallium", mens den danske rose alluderer til Luthers bibeloversættelse, hvor den samme blomst kaldes "ein Rose im tal".

Et længere kapitel omhandler akrostikonsalmerne og deres baggrund. I en akrostikonsalme findes et navn, som oftest forfatterens, ved at addere hver strofes begyndelsesbogstav. Denne særlige salmeform har hidtil været ret upåagtet af forskningen. Arvastson har nu med en lang række eksempler gjort en begyndelse, og det skulle være let i det danske materiale at finde yderligere stof til en større undersøgelse af dette emne. Akrostikonsalmerne antager på dansk grund undertiden endnu mere kunstlede former end dem Arvastson giver eksempler på. I slutningen af det 17. årh. begyndte man i Sverige at udrydde disse indflettede navne ud fra et nyt salmeideal: den anonyme menighedssalme. Det kunne være spændende at undersøge, om en lignende tendens gør sig gældende i Danmark!

Efter endnu tre kapitler, omhandlende hver en natursalme, slutter Arvastson med en artikel "Orgel och harpa. Om musikinstrument i svensk psalmdiktning". Her er det værd at hæfte sig ved Luthers skepsis overfor orglet som gudstjenesteinstrument. I løbet af det 18. årh. fik orglerne lidt efter lidt en øget anvendelse, så at superintendenten Olof Ekman i 1680 kunne fremholde, at sangen i kirkerne var forstummet og afløst af en "oandligt musicerande". Provsteforskrifter fra samme tid forbyder "det omättlige spelandet". Denne gamle lutherske modvilje mod orglet kunne bruges til et oplæg til diskussion om orglets rolle i vores gudstjeneste, på bekostning af det klassisk bibelske strengeinstrument, der jo i dag er stillet så aldeles i skyggen, vel at mærke i den trøtte vesteuropæiske kirke, mens guitaren, Davidsharpens afløser, fejrer sine triumfer i livet udenfor murene. Med de sidste bemærkninger er jeg gået fra anmelderens rolle over i debattørens. Arvastsons bog kan give én flere udmærkede impulser til såvel debat som videre forskning.

Jens Lyster

Th. Borup Jensen og K.E.Bugge: Salmen som lovsang og litteratur I. Dette nye bind i serien Gyldendals religionspædagogiske studier, redigeret af E.Thestrup Pedersen og K.E.Bugge, vil blive udførligt anmeldt i næste nr. af HM. Bind I koster heftet 52 kr.

Er der ikke nogen af vore læsere, der kunne tænke sig at anmelde de nye hefter af Anders Mallings salmedigterbiografi. Enten et helt hefte eller måske endnu bedre en kritisk gennemgang af enkelte biografier?

red.

Brevkasse

Ang. de fejlagtige historiske oplysninger i Salmebogen 1953.

Ang. de salmehistoriske oplysninger under DDS nr 439 "Afvend din vrede, Herre Gud, af nåde" har Helge Dahn i sin rettelsesliste til salmebogen (Præsteforeningens blad, 17. marts 1972 s.162) ændret "Welhaven 1840" til "Vers 3: J.P. Mynster 1845. Vers 4-5: H.S.Prahl 1889" i overensstemmelse med de konklusioner, som Anders Mallings drager efter sin grundige gennemgang af denne salmes udvikling (Bind I, side 19).

En anden oplysning under samme salme, "Dansk før 1636", burde være rettet ved samme lejlighed.

Salmen "Vreden din affvend Herre Gud, aff Naade", som blev den af de danske oversættelser (Malling I, side 18) af "Aufer immensam, Deus, aufer iram", der fandt blivende plads i de officielle salmebøger, kender vi i dag tidligst fra

Joachim Moltkens "Aandelige deylige Psalmer oc Vijser", trykt af Melchior Martzan, København 1639, hvor salmen findes pag. 148. Efter pag. 215 i denne salmesamling kommer et tillæg: "Her efter følger nogle skjøne Aandelige Psalmer oc Loffsange...Huilcke Psalmer, denne Bog, (nu anden gang i Trycken forferdiget) er forbedret med." 1639-trykket er altså ikke 1. udgaven. Hvornår 1. udgaven kom, ved vi med ret stor sikkerhed, idet 1639-trykket har en fortale, dateret "Kiøbenhaffn den I. Februarii, Anno 1636." 1639-trykket har med andre ord overtaget 1. udgavens forord, og 1. udgaven må formodes at være udkommet engang tidligt på året 1636. Uden tvivl er salmen "Vreden din affvend.." allerede med i 1636-udgaven, da den jo er anbragt i den oprindelige del af bogen, inden det i 1639 tilkomne tillæg. Vor viden om salmens oprindelse er begrænset til, hvad vi kan slutte ud af forskellige oplysninger i 1639-udgaven, og vi kan der ud fra fastslå, at salmen kendes i dansk oversættelse år 1636. Nogen tidligere forekomst kendes ikke. Hvorfra stammer da den autoriserede salmebogs oplysning om, at den er "Dansk før 1636"? Jeg formoder, at man er gået ud fra dateringen 1. februar 1636 af Moltkes forord, og man har da snusformuftigt gættet på, at en salmesamling, der er blevet til så tidligt på året 1636, næppe kan have medtaget salmer, som er blevet skrevet og lanceret i januar samme år. Det er imidlertid et farligt princip - eller mangel på princip - for en historiker at angive data ud fra den slags løse skøn. Sæt jeg nu kunne fortælle, at jeg på Rigsarkivet netop har fundet originalmanuskriptet til nævnte oversættelse, med flg. bemærkning: "Transfereret oc schreffuit den 3. Januarii, Anno 1636"? Så ville jo oplysningen "Dansk før 1636" være direkte forkert! Denne skønsmæssige vurdering af en salmes fremkomst ud fra datering af forord er da heller ikke konsekvent gennemført. F.eks. har Helge Dahn i sin rettelsesliste til DDS nr. 742,1 skrevet "N.Bredal 1568", selvom Bredal har dateret fortalen til sit skrift nytårsdag 1568. Skulle kriteriet for at skrive "Dansk før 1636" gøres til et alment princip, hvor meget mere grund ville der da ikke være til også at skrive "N.Bredal før 1568"?

Med ovenstående eksempel har jeg egentlig blot villet henlede læsernes opmærksomhed på den principdebat, som Niels Knud Andersen lagde op til i Hymn. Medd. nr. 3, hvor han efterlyser konsekvens i de salmehistoriske oplysninger. Helge Dahns rettelsesliste ændrer en anelig række data til det bedre, men fordi principperne bag arbejdet endnu mangler den fornødne klarhed, forestår der stadig en supplering af denne rettelsesliste. Niels Knud Andersen peger således på nogle konkrete eksempler på inkonsekvens, som Helge Dahn ikke bagefter fik med. Hymn. Medd. vil gerne bidrage til en tilbundsående revidering af de salmehistoriske oplysninger, inden Vajsenhuset skal i gang med et bekosteligt rettelsesarbejde.

red.

Endnu en konkret rettelse til DDS.

Idet jeg henviser til anmeldelsen af Allan Arvastsons "Imitation och Förnyelse" side 27 i dette nummer, vil jeg gøre opmærksom på, at Arvastsons undersøgelse omkring forfatteren bag sommervisen "Then blomstertid nu kommer" også må få konsekvenser for, hvad der skal skrives under DDS nr. 671 "Nu blomstertiden kommer". Der står nu "I. Kolmodin 1695". Dette bør rettes til f.eks. "Svensk 1694" eller "Svensk 1694, I. Kolmodin?".

For det første kan årstallet flyttes frem til 1694, jfr. Arvastson s.53, Malling III, 428 og Den svenska Psalmboken 1937 nr. 474, idet den det år optoges i Jesper Swedbergs Psalmbok. Året efter optoges salmen som nr. 317 i den officielle svenske salmebog. For det andet er der forfatterspørgsmålet, der også kort er omtalt i anmeldelsen. Arvastson konkluderer sine undersøgelser desangående således s. 72f: "Det finns starka skäl som talar för att Kolmodin inte är författaren till denna sommarpsalm. Uppgiften härom är dels sen och kan beläggas först 35 år efter psalmens publicering i den swedbergska psalmboken, dels av Plantin formulerad som et helt obekräftat antagande eller som en gissning. Att Jesper Swedberg, som synes ha uppskattat den så mycket att en strof därav fått tjäna som motto för hans Lefwernes Beskrifning och som dessutom framhöll sit nära och vänskapliga förhållande till Kolmodin, likväl ingenting hade att nämna om dess ursprung måste också anses som ett negativt indicium för teorien att denne skulle vara författaren. Det synes eljest huvudsakligen vara Swedbergs uppgifter som ligger till grund för att Kolmodin överhuvudtaget fått sitt namn med bland psalmförfattarna. Vidare finns i Then blomstertid nu kommer ingenting som vare sig ifråga om innehåll eller språklig form direkt erinrar om vad som eljest tillskrives Kolmodin." Såvidt Arvastson.

red.

Rettelser til Den svenska Psalmboken 1937.

Som tak til Allan Arvastson og Sverige og for at trøste dem, der har Den danske Salmebog kær kan jeg oplyse, at der også er fejl i Den svenska Psalmboken 1937.

Under et besøg på Lunds Universitetsbibliotek i marts 1970 lykkedes det mig, ved fil.dr. Esbjörn Belfrages velvillige bistand, at låne et unikt eksemplar af "En Christens Gyllende Clenodium, Eller Siäle=Skatt...å nyjo i trycket vt-gången och medh åthskillige Böcker Och Stycken förbättrat, Götheborg (Larss Lönbohm) 1683." Side 376 midten begynder et "APPENDIX, Eller Andeliga Wijsor" indeholdende 13 viser. Den første af disse "Min Siäl och Sinne lät Gudh råda" findes i Psalmboken 1937 nr.369 med oplysningen "G.Ållon (1684)". Hvorvidt det er Ållon, der er oversætter af Neumarks berømte salme, bør foreløbig stå hen som et spørgsmål. Men dateringen af salmens første forekomst kan altså sættes ét år tidligere end hidtil antaget. Så sent som i 1964 følger Oscar

Lövgren (Psalm & Sång Lexikon sp. 446) den hidtidige forskning (Beckman) i at anføre "En Christens Gyllende Clenodium, Sthlm. 1684" som ældste forekomst. Vise nr. 6 i APPENDIX er "O Gudh O Gudh så from", en Johann Heermann-salme fra 1630, som er optaget i Psalmboken 1937 som nr. 398 med oplysningen "Svensk övers. 1684". Også her anser Oscar Lövgren (sp. 284) Clenodiet fra 1684 som ældste findested. Vise nr. 7 i APPENDIX "Ach Jesu Christ tin Nådh betee" findes i Psalmboken 1937 nr 554 med den ændrede 1. linie "Ack, Jesu Krist, mig nåd bete". Med flg. historiske oplysning: "B.Ringwaldt (1586). Svensk övers. 1684. K.Dahl (1793). J.O.Walling (1814)". Ret også her til 1683. Det må være en forglemmelse, når Oscar Lövgren sp. 562 forbigår den svenske oversættelse fra Clenodiet og giver det indtryk, at Chr. Dahl er den første svenske oversætter.

red.

Nok en rettelse til DDS. Nr. 367 "Den signede dag med fryd vi ser".

Under denne salme står: "Gammel dansk dagvise fra middelalderen. Grundtvig 1826". Det er alt for prætentivt at gøre den middelalderlige dagvise til en "dansk" salme. Konklusionen s. 64 i Henry Bruuns Den middelalderlige Dagvise, 1965 lyder: "...Det ofte, men dog gennemgående meget forsigtigt behandlede spørgsmål, i hvilket af de nordiske riger digtet fra først af hører hjemme, må..anses for ørkesløst. At de ældste strofeformer, vi nu kender, fremtræder i islandsk sprogdragt, kan højst betegnes som et svagt indicium; omvendt udelukker de to danske teksters relative ungdom ikke dansk oprindelse. Konstateres kan kun, at digtet meget tidligt har været nordisk fælleseje." Ang. dateringen mener Bruun s.63, at dagvisens to naturstrofer kan dateres til allersenest 1355 og snarere ca. 1300. Jeg vil her ud fra foreslå som rettelse: "Middelalderlig nordisk dagvise fra beg. af 14. årh." Men hertil bør føjes et supplement. Det er nemlig en stor fejl, at der ikke er gjort en bemærkning om forekomsten af den første lutherske bearbejdelse i Thomissøns salmebog 1569. Altså f.eks: "Reformatorisk bearbejdelse 1569" eller "Bearbejdelse 1569 af ukendt dansk forf".

Det siger sig selv, at nøjagtigt de samme rettelser bør indføres under DDS nr. 310 "Som aldrig så lang er nogen dag".

red.

Møder og foredrag

Teologisk Forening, Hellig-
åndshuset, Valkendorfsgr. 23¹

Tirsdag den 10. oktober kl.20: Forstander dr.phil. Christian Thodberg: "Forholdet mellem prædiken og salme hos Grundtvig."

"Værkstedskirken". Sømandskirken, Nyhavn 22.

Søndag den 5. november kl.20: Forstander Christian Thodberg og pastor Mogens Hansen er arrangører. Emne: "Højmessen til revision".

Buddinge Kirke, Buddingevej 293.

Salmesangsaftener under medvirken af Buddinge kirkes kór og organist Klaus Lyngbye.

Søndag den 29. oktober kl.20: Hans Christensen Sthen, ved Jens Lyster

Søndag den 12. november kl.20: Hans Adolf Brorson, ved Jørn Jørgensen

Søndag den 3. december kl. 20: Nye salmer, ved Mogens Hansen

Dansk bibelskole, Frederiksberg Allé 10, 1820 Kbh V.

Tlf: EVa 2620, kontortid kl. 13-17.

"Nutidssalmer" før og nu. Foredragsrække på to gange to onsdage i november kl. 20 - 22. Tilmelding snarest. Pris 20 kr.

Onsdag den 8. og den 15. november: "Nutidssalmer" i fortiden, ved Jens Lyster. Hvorledes opstod den kristne salmesang, og hvordan levede den i menigheden?

Onsdag den 22. og den 29. november: Skrives der stadig salmer?, ved Mogens Hansen. Præsentation og gennemgang af nye salmer og sange. Hvilken teologi indeholder de nye salmer? Og hvad med andre former for musikalsk udtryk for kristentro?

Hymnologiske Meddelelsers redaktion består af:

ansv. red. Kandidatstipendiat cand.theol. Jens Lyster, Mosevang 2, Herslev, 4000 Roskilde. Tlf: aften (03) 40 25 68

Stud.theol. Tove Villarsen, Tartinisvej 12, 2.sal. 2450 København SV. Tlf: (01) 46 59 96. Selskabets kasserer.

Stud.theol. Susanne Fabritius de Tengnagel, Fuglebakkevej 44, 1.sal, 2000 Kbh F. Tlf: (01) 10 20 61

Stud.mag. Birgitte Fabritius de Tengnagel, Fuglebakkevej 44, 1.sal, 2000 Kbh F. Tlf: (01) 10 20 61

PSALMLISTEN

